

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Програма навчальної дисципліни

Основи викладання географії

(назва навчальної дисципліни)

напря́м _____ 6.040104 - Географія _____
(шифр, назва напрямку)

спеціальність _____ 8.070501 - Географія _____
(шифр, назва спеціалізації)

факультет геології, географії, рекреації і туризму

кафедра фізичної географії та картографії
(назва підрозділу)

2015 / 2016 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою
факультету геології, географії рекреації і туризму

“ _____ ” _____ 20__ року, протокол №__

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: професор Жемеров Олександр Олегович

Програму схвалено на засіданні кафедри
фізичної географії та картографії

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року №__

Завідувач кафедри фізичної географії та картографії

_____ (Пересадько В.А.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Основи викладання географії» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалаврів

(назва рівня вищої

напрямку 6.040104 – Географія

спеціальності 8.070501 – Географія

освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

Предметом вивчення навчальної дисципліни є методика викладання географічних дисциплін у різних начальних закладах середньої ланки освіти – школах, ліцеях, гімназіях тощо. .

Програма навчальної дисципліни складається з таких **розділів**:

1. Загальні питання методики викладання географії.
2. Форми, засоби і методи викладання географії.
3. Окремі методики навчання географії.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни є розкриття теоретичних основ методики викладання як науки про закономірності й особливості процесу навчання географії у школі та інших закладах середньої освіти, озброєння студентів знаннями і вміннями, необхідними для професійного становлення вчителя географії та подальшого зростання його методичної майстерності.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є навчити студентів готуватися до проведення уроків географії у школі та інших закладах середньої освіти; виробити основні компетентності, знання, уміння, навички, що необхідні майбутньому вчителю географії.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

Фахові компетентності:

- базові знання про основи викладання географії у навчальних закладах;
- особливості різноманітних засобів, методів і форм навчання географії, у тому числі інноваційних;
- здатність ефективно застосовувати на практиці ті чи інші методи навчання залежно від різних об'єктивних факторів;
- здатність розробляти власну систему навчання географії та використовувати її під час педагогічних практик;
- здатність адаптуватися у педагогічному колективі для вирішення спільних завдань навчання й виховання.

Знання:

- особливості побудови шкільної географії, її дидактичне й виховне значення;
- класифікації засобів, методів, технологій навчання географії, їх переваги й недоліки;
- основні форми організації навчальної роботи з географії, інноваційні педагогічні технології;
- вимоги до навчальних досягнень учнів з географії у сучасній школі.

Уміння і навички:

- розробляти план-конспект уроку географії, календарно-тематичний план вивчення географії у школі;

- визначати, формулювати та реалізовувати основні дидактичні, виховні і розвиваючі цілі уроків географії у різних класах;
- проводити уроки та позакласну роботу з географії під час педагогічних практик;
- складати програму педагогічних спостережень на уроці географії у школі;
- організувати і проводити педагогічний експеримент, обробляти матеріали й аналізувати результати власних педагогічних досліджень;
- проводити самоаналіз уроку географії з метою подальшого вдосконалення своєї педагогічної діяльності

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <i>0401 природничі науки</i>	<i>Нормативна</i>	
	Напрямок підготовки <i>6.040104 Географія</i>		
Модулів – 3	Спеціальність (професійне спрямування): <i>географ, викладач географії</i>	Рік підготовки:	
Індивідуальне науково-дослідне завдання <i>Курсова робота, контрольна робота</i>		3-4-й	4-й
Загальна кількість годин - 108		Семестр	
		6-7-й	7-8-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i>	24 год.	12 год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	4 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		60 год.	92 год.
		ІНДЗ	
		60 год.	92 год.
		Види контролю: залік і екзамен	

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 48 : 132

для заочної форми навчання – 16 : 131

2. Програма навчальної дисципліни

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Предмет і завдання методики викладання географії

Методика викладання географії як наука і навчальний предмет. Місце курсу в системі підготовки вчителя географії. Зв'язок методики викладання з географічною наукою, дидактикою, психологією, логікою і шкільною практикою. Головні проблеми і методи наукових досліджень у галузі методики навчання географії. Центри науково-методичних досліджень: Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України, державні університети, педагогічні університети та інститути, заклади післядипломної освіти тощо. Особливості організації і роль науково-дослідницької роботи вчителя і вдосконалення своєї професійної майстерності. Завдання методики викладання географії в умовах розбудови національної освіти України.

Тема 2. Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання

Шкільна географія та методика її викладання у XVII-XIX ст. Демократичні методи навчання у роботах Я.А. Коменського, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинського, М.В. Гоголя. Перша методика викладання географії Д.Д. Семенова. Зміст шкільних підручників та його відображення в методиках викладання географії.

Шкільна географія та методика її викладання у XX ст. Внесок професора Харківського університету О.А. Івановського у розвиток методики викладання шкільної географії. Краєзнавчі програми в Україні 1920-х рр. та їх значення. Радянський період у розвитку шкільної географії та методики її викладання. Внесок М.М. Баранського у розвиток шкільної економічної географії та картографії. Догматизм системи освіти в СРСР, кризові явища в шкільній географії наприкінці 1980-х рр. Спроби реформування системи радянської освіти. Створення альтернативних програм і підручників географії. Інноваційні методи навчання географії в школах України та за її межами. Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання; становлення національної системи освіти. Шкільна географія та методика її викладання в Україні. Нове покоління вітчизняних програм, підручників, атласів, стінних карт з географії. Основні тенденції розвитку сучасної методики викладання географії. Географія у системі безперервної освіти.

Тема 3. Мета навчання, зміст та освітньо-виховне значення курсу шкільної географії

Географія як найважливіший елемент сучасної культури, її місце в системі шкільних дисциплін. Мета навчання, її роль у визначенні змісту і побудови курсу шкільної географії. Освітні, виховні і розвиваючі цілі навчання шкільної географії. Внутрішньо предметні і міжпредметні зв'язки курсів шкільної географії, їх види і класифікація. Шляхи реалізації міжпредметних зв'язків у навчальному процесі.

Новітні наукові концепції шкільної географії. Реалізація гуманістичного, краєзнавчого, екологічного та економічного принципів навчання географії у сучасних програмах і підручниках. Навчальний план, лінійно-ступінчаста побудова програми та її переваги над концентричними програмами з географії. Варіативні програми і підручники. Роль географії у формуванні світогляду учнів, у вихованні громадянина і господаря своєї країни.

Розділ 2. ФОРМИ, ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Процес навчання, засоби, методи і прийоми навчання географії

Співвідношення між процесом навчання і процесом пізнання. Специфіка процесу навчання географії. Склад і структура системи географічних знань :

увявлення, судження, поняття, уміння, навички. Класифікація системи понять курсу шкільної географії та шляхи їх формування. Особливості формування провідних географічних умінь і навичок. Проблемний підхід, програмування та алгоритмізація, їх роль у навчальному процесі з географії. Краснзнавчий принцип організації навчання географії у школі.

Засоби навчання географії та їх класифікація. Технічні засоби навчання географії та шляхи їх використання у навчальному процесі. Карта як сучасний засіб навчання географії. ЛОС, СЛС, ОІС та інші графічні засоби навчання.

Методи навчання та їх місце в структурі навчального процесу з географії. Класифікація методів навчання географії. Система методів навчання за джерелами інформації: словесні, наочні, практичні. Порівняльно-географічний метод, пояснення, бесіда, робота з картою як методи формування географічних знань, умінь та навичок.

Система методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний), репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий та дослідницький методи. Географічні спостереження, експерименти та досліди на географічному майданчику, екологічний стежині, місцевості; практичні роботи у зошитах, з контурними картами і з географічними картами різних типів. Дидактична сутність кожного методу навчання і можливості використання його у навчальному процесі. Критерії вибору методу навчання.

Навчання географії як співробітництво вчителя і школярів. Педагогічні ідеї В.Ф. Шаталова, В.О. Сухомлинського та інших учителів-новаторів у навчальному процесі з географії.

Тема 2. Повторення, перевірка й оцінювання знань і вмінь з географії

Повторення, перевірка і оцінювання знань-умінь як важливий елемент процесу навчання географії. Повторення та його види: поточне, узагальнююче, підсумкове. Дидактичні вимоги до відбору навчального матеріалу для повторення. Форми, методи і прийоми організації повторення.

Дидактичні цілі і завдання перевірки і оцінки знань з географії. Види, форми і методи перевірки знань. Програмований контроль знань і вмінь з географії.

Оцінка знань та її мотивування. Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів з географії та критерії оцінок, що виставляються учневі. Нормативний, порівняльний, особистий критерії оцінювання знань-умінь. Визначення підсумкових оцінок учнів з географії за півріччя і за рік.

Тема 3. Форми організації і планування навчальної роботи з географії

Склад і зміст матеріальної бази навчання географії в школі, кабінет географії та географічний майданчик – єдиний шкільний навчально-методичний комплекс з географії. Шляхи, основні етапи обладнання кабінету географії та його головні дидактичні елементи. Географічний майданчик, його обладнання і значення у навчальному процесі. Типовий план розміщення приладів та обладнання на географічному майданчику; географічні роботи, досліди і спостереження учнів на ньому. Екологічна стежина та її дидактичне значення. Роль географічного гуртка в обладнанні і використанні навчально-методичного комплексу з географії.

Основні форми організації навчальної роботи з географії: урок, навчальна екскурсія, робота на географічному майданчику і в географічному гуртку, диспут і прес-конференція.

Урок, типи уроків залежно від змісту навчального матеріалу, мети і завдань навчального процесу. Дидактична класифікація уроків, їх макроструктура. Шляхи організації та педагогічного аналізу уроку. Нестандартні уроки вчителів-новаторів.

Особливості організації і змісту роботи на географічному майданчику і в географічному гуртку. Методика проведення географічного диспуту і прес-конференції. Значення, мета, види і зміст навчальних екскурсій з географії. Методика та етапи організації навчальної екскурсії з географії у школі.

Система підготовки вчителя географії до навчальної роботи. Методика і зміст календарно-тематичного планування з географії. Поурочні плани і плани-конспекти, їх структура, зміст і призначення. Зміст, шляхи і форми організації домашньої роботи учнів з географії.

Тема 4. Позакласна робота з географії

Роль позакласної роботи з географії в освіті і вихованні учнів. Особливості організації процесу навчання географії у позаурочний час. Види, форми і методи організації позакласної роботи учнів з географії. Зміст планування позакласної роботи на базі географічного гуртка, наукового товариства або клубу. Створення шкільних краєзнавчих музеїв. Шляхи організації, зміст і методика проведення географічних вечорів, конкурсів, олімпіад, «Тижнів географії» тощо. Науково-дослідницька робота учнів-членів Малої академії наук України у секціях географії, геології, метеорології, гідрології, екології. Станції юних туристів як центри позашкільної роботи учнів. Туристсько-краєзнавча робота та її значення.

Розділ 3. ОКРЕМІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Тема 1. Зміст, методи і прийоми навчання курсів фізичної географії

Пропедевтична підготовка учнів з географії у початковій школі. Зміст навчальних програм, підручників і методики навчання у початковій школі. «Географія рідного краю» – перший географічний курс за вибором у школах України, його мета і особливості. Програма і підручники з географії рідного краю, особливості формування краєзнавчих знань і вмій.

Система понять, умінь і навичок у курсі загальної географії та шляхи їх формування. Побудова курсу, його логічна структура. Географічні спостереження і практичні роботи на місцевості. Формування умінь і навичок роботи з географічними картами і різними джерелами географічної інформації. Досвід викладання курсу вчителями Харківщини та інших регіонів України.

Основні, виховні і розвиваючі цілі та завдання курсу. Структура, зміст та провідні поняття курсу географії материків і океанів. Особливості процесу навчання, засобів і методів викладання курсу. Методика формування загальних понять і закономірностей планетарного та регіонального рівнів розвитку географічної оболонки. Шляхи реалізації в змісті курсу типових схем-планів характеристики географічних об'єктів і явищ.

Країнознавчий підхід до викладання курсу «Географія світу». Методика викладання окремих країн у курсі географії світу.

Тема 2. Зміст, методи і прийоми навчання курсу географії України

Освітні, виховні і розвиваючі цілі курсу географії своєї держави. Структура і зміст курсу географії України. Основні науково-методичні ідеї побудови, організації процесу навчання, засобів і методів викладання курсу географії України. Шляхи формування провідних фізико- та економіко-географічних понять, встановлення міжпредметних зв'язків курсу географії України з іншими шкільними дисциплінами. Рольові ігри, дискусії, прес-конференції на уроках географії України.

Краєзнавчий компонент курсу географії України. Методика вивчення тем про природу, населення і господарство своєї області як частина України. Досвід викладання курсу географії України в школах.

Тема 3. Зміст, методи і прийоми навчання курсу економічної і соціальної географії світу

Основні, виховні і розвиваючі цілі навчання курсу. Основні ідеї побудови курсу: типологічний і регіональний підходи. Структура і зміст курсу. Особливості організації процесу навчання, засобів і методів викладання курсу: лекції, диспути, прес-конференції, рольові ігри. Шляхи організації систематизуючого повторення курсу шкільної географії.

Специфічні риси організації процесу навчання в гімназіях, ліцеях, коледжах та інших закладах нового типу. Особливості методики викладання географії в умовах альтернативності здобуття середньої освіти. Програми з географії для шкіл (класів) з поглибленим вивченням предмета. Інтеграція вищих і середніх закладів освіти та її вплив на розвиток шкільної географії і методики її викладання. Методика організації і проведення лекцій, семінарів, практикумів, заліків, самостійної роботи учнів у закладах нового типу. Факультативи з географії та їх профорієнтаційні можливості. Досвід міських і сільських шкіл Харківщини та інших регіонів України з поглибленого вивчення географії.

Перспективи розвитку шкільної географії та методики її викладання у контексті програми «Освіта в Україні: XXI століття».

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Тема 1	10	2	2			6	10	1	-			9
Тема 2	20	6	4			10	20	3	1			16
Тема 3	14	2	4			8	14	1	1			12
Разом за модулем1	44	10	10			24	44	5	2			37
Модуль 2												
Тема 1	9	2	2			5	9	1				8
Тема 2	9	2	2			5	9	1	1			7
Тема 3	9	2	2			5	9	1				8
Тема 4	9	2	2			5	9	1				8
Разом за модулем2	36	8	8			20	36	4	1			31
Модуль 3												
Тема 1	10	2	2			6	10	1	1			8
Тема 2	10	2	2			6	10	1				9
Тема 3	8	2	2			4	8	1				7
Разом за модулем3	28	6	6			16	28	3	1			24
Усього годин	108	24	24			60	108	12	4			92
Індивідуальне НДЗ	72					72	39					39
Усього годин	72					72	39					39

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Аналіз діючих шкільних програм з географії для 6-10 класів	2
2	Розробка контрольно-перевірочних завдань з географії	4
3	Розробка традиційного уроку географії	4
4	Укладання календарно-тематичного плану з курсу географії	2
5	Укладання аркушів опорних сигналів (ЛЮС, СЛС, ОІС)	2
6	Розробка нетрадиційного уроку географії	2
7	Підготовка до проведення педагогічного експерименту	2
8	Розробка позакласного заходу з географії	2
9	Аналіз результатів педагогічного експерименту	2
10	Аналіз уроку географії	2

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денне	заоч
1	Зв'язок методики викладання географії з іншими науками – географією, педагогікою, психологією, логікою тощо	6	9
2	Історія розвитку шкільної географії та методики її викладання у школах Західної Європи XVII-XIX ст. Основні праці чеського педагога Я.А. Коменського	10	16
3	Міжпредметні зв'язки шкільної географії з фізикою, біологією, хімією, математикою, астрономією та ін.	8	12
4	Засоби навчання географії та їх класифікація	5	8
5	Критерії оцінювання знань учнів – нормативний, порівняльний, особистісний	5	7
6	Досліди на уроках географії і на місцевості	5	8
7	Організація роботи географічного гуртка у школі	5	8
8	Курс «Рідний край» та методика його викладання	6	8
9	Краснавчий принцип та його реалізація при вивченні географії України	6	9
10	Програма для шкіл/класів з поглибленим вивченням географії	4	7
	Разом	60	92

6. Індивідуальні завдання

На денному і заочному відділеннях заплановано такі теми курсових робіт (до 30 варіантів):

- Методика вивчення у шкільному курсі географії окремої теми (за діючою програмою з географії, наприклад, теми «Гідросфера», 6 кл. або «Країни Європи», 10 кл.).

На заочному відділенні заплановано такі теми контрольних робіт (до 30 варіантів):

- Розробка плану-конспекту уроку (теми - на вибір) за схемою дидактичної класифікації уроків, яка запропонована В.Онищуком.

7. Методи навчання

До основних методів навчання належать: лекції (з електронними презентаціями), практичні роботи та самостійна робота студентів згідно з програмою курсу, а також індивідуальні навчально-дослідницькі завдання (курсів роботи для студентів денного і заочного відділень та контрольні роботи для студентів заочного відділення).

8. Методи контролю

До методів контролю належать: здача практичних робіт (методичних розробок студентів); захист курсових робіт; поточне експрес-опитування; тестовий контроль – поточний і підсумковий.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Залік 6 семестр

Поточний контроль 6 семестр

Поточне тестування та самостійна робота			Сума
Модуль 1			
T1	T2	T3	100
$10 m + 10 n$	$30 m + 20 n$	$10 m + 20 n$	

T1... T3 – теми модулів; m – теорія; n – задача практичної роботи.

Поточний контроль 7 семестр

Поточне тестування та самостійна робота							Сума
Модуль 2				Модуль 3			
T1	T2	T3	T4	T1	T3	T3	100
$5 m + 5 n$	$10 m + 5 n$	$5 m + 10 n$	$5 m + 10 n$	$5 m + 10 n$	$10 m + 5 n$	$10 m + 5 n$	

T1... T4 – теми модулів; m – теорія; n – задача практичної роботи.

Екзамен 7 семестр

Поточне тестування та самостійна робота			Підсумковий семестровий контроль (екзамен)	Сума
Модуль 1	Модуль 2	Модуль 3	40	100
20	20	20		

Модуль 1 + Модуль 2 + Модуль 3 = 60 балів

Виконання курсової роботи

Пояснювальна записка	Ілюстративна частина	Захист роботи	Сума
до 30	до 20	до 50	100

Засвоєння кожної теми оцінюється за сумою балів отриманих за:

а) виконання і здачу практичної роботи;

б) здачу теоретичного матеріалу під час поточного експрес опитування і тестового модульного контролю.

Мінімальна сума балів для зарахування теми складає 50 % від вказаної в таблиці.

Екзаменаційна оцінка складається з суми балів за поточний модульний контроль (60 %) і суми балів підсумкового контролю (40 %). При визначенні частки кожного модуля поточного контролю вираховується відсоток, який складає відповідна кількість балів модуля розрахована від 60 %.

До підсумкового контролю допускається студент, який за результатами поточного модульного контролю отримав 30 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка ECTS (скасована)	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C	задовільно	
60-69	D	задовільно	
50-59	E	задовільно	не зараховано
1-49	FX	незадовільно	

10. Рекомендоване методичне забезпечення

Базова література

1. Топузов О.М. Загальна методика навчання географії: Підруч. для вузів / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. - 511 с.
 2. Методика викладання географії в школі: Навч. посібник / За ред. С.Г. Коберніка. – К.: Стафед–2, 2000. – 320 с.
 3. Методика обучения географии в школе / Под ред. Л.М. Панчешниковой. – М.: Просвещение; Учебная литература, 1997. – 319 с.
 4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія: 5-11 класи. – К.: Освіта, 2009. – 60 с.
- Комплект шкільних підручників, атласів, робочих зошитів, контурних карт, атласів і методичних посібників на CD-R з географії 6-10 класів.

Допоміжна література

5. Винокур М.С. Листы опорных сигналов и структурно-логические схемы на уроках географии / М.С. Винокур, О.Я. Скуратович. – К.: Рад. школа, 1990. – 47 с.
6. Душина И.В. Методика преподавания географии: Пособ. для учит. и студ. / И.В. Душина, Г.А. Понурова. – М.: Московский лицей, 1996. - 191 с.
7. Заставний Ф.Д. Географія України / Ф.Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 470 с.
8. Картель М.Н. Використання малюнка в навчанні географії / М.Н. Картель. – К.: Рад. шк., 1990. – 96 с.
9. Масляк П.О. Хрестоматія з географії України / П.О. Масляк, П.Г. Шищенко. – К.: Генеза, 1994. – 446 с.
10. Пестушко В.Ю. Географія материків та океанів: Метод. посіб. для вчит. / В.Ю. Пестушко, В.О. Сасихов, Г.Є. Уварова. – К.: Вирій, 2000. – 272 с.
11. Програми для шкіл/класів з поглибленим вивченням географії. 8-11 кл. – К.: Освіта, 1993. – 69 с.
12. Юрков П.М. Дидактический материал по физической географии / П.М. Юрков. – М.: Просвещение, 1996. – 95 с.

Інформаційні ресурси

Сайт кафедри фізичної географії та картографії.
Репозиторій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.
Інформаційна база кабінету методики викладання географічних дисциплін.